

Б'єрнсон Б'єрнстєрне Мартініус

Біографія

Б'єрнсон Б'єрнстєрне Мартініус (Bjernson, Bjernstjerne Martiniys — 08.12.1832, Квікне — 26.04.1910, Париж) — норвезький письменник, лауреат Нобелівської премії

Норвежці XIX ст. говорили: "Назвати ім'я Бйорнсона — це те саме, що підняти норвезький національний прапор". У його імені та прізвищі повторюється слово "Б'єрн" (bjarn) — ведмідь. Північ загартувала хлопчика, сина пастора, познайомила з простим народом Норвегії і допомогла зрозуміти його. Уся творчість Бйорнсона — це вираження його неухильного бажання виховати своїх співвітчизників, морально вивищити їх. Жодне інше слово не використовував Бйорнсон частіше, ніж слово "правда". Жити в істині — ось чого він хотів навчити своїх співвітчизників. Але, перш за все, він хотів сам навчитися жити в істині. Його пристрасна проповідь не була сухою і суворою: він завжди бачив перед собою звичайну людину і прагнув до того, щоб вона була щасливою. На запитання, який місяць він найбільше любить, письменник відповідав, що квітень — місяць оновлення. Багато сил віддав Бйорнсон боротьбі за незалежність Норвегії, за єдність Скандинавії. Бйорнсон був одним з перших поборників миру в усій Європі. Голос його було чути не лише в Норвегії, а й усій Європі.

Після закінчення гімназії він переїхав у столицю, де хотів підготуватися до вступу в університет. Там він познайомився з майбутніми знаменитими письменниками, в тому числі з Г. Ібсеном. Понад усе юного Бйорнсона захоплювали театр і політика. Його огляди в газетах привернули до себе увагу. У 1854 р. він виступив із великою статтею, в якій виклав своє ставлення до сучасного мистецтва. У той час у Норвегії пануючим напрямом була т. зв. "національна романтика", прихильники якої у своїх творах з народного життя часто зверталися до сюжетів з національного минулого, використовуючи народні пісні, перекази, саги. Не заперечуючи проти цього, Бйорнсон водночас вважав, що власне народний дух мистецтва полягає не в тому, щоб переповідати старі саги та змальовувати полювання на ведмедів з безкінечними пострілами і неймовірними пригодами, а в тому, щоб відтворювати особливості народного характеру, рідної природи, життя простого норвежця-сучасника. Взірцем для нього слугував стиль казок данця Г.К. Андерсена і норвезького збирача казок та пісень П. К. Асб'єрнсона. Його національна романтика була тісно пов'язана із зображенням реального життя.

Початком творчого шляху Бйорнсона слід вважати 1857 р.: у жовтні в Крістіанійському театрі була поставлена його перша драма з історії Норвегії "Поміж битвами" ("Mellem Slagene"), а у вересні того самого року надруковане перше значне оповідання про норвезьких селян "Сюнньове Сульбаккен" ("Synnove Solbacken"). Воно стало своєрідним еталоном норвезького оповідання середини століття, а письменник-початківець — творцем нового напрямку в літературі своєї країни.

Дія оповідання розгортається в горах Норвегії. Його герої — прості селяни. Увага

автора зосереджена на зображенні звичаїв, характерів двох сімей: на одному з хуторів живе сім'я суворих, надзвичайно релігійних Сульбаккенів, у яких підрастає дочка Сюнньове, на другому — велика сім'я Гранлієнів, один із синів яких — Торбйорн — змалку кохає Сюнньове. Історія їхнього кохання — це історія розвитку характерів, складного формування особистості, де значну роль відіграє релігія та природа, якій у творчості Бйорнсона завжди відводиться велика роль. Письменник не намагається змальовувати екзотичні картини, хоча їх можна знайти чимало в безлюдних горах Норвегії. Його пейзаж непримітний і поетичний, у ньому завжди відчутна присутність людини. Бйорнсон не створює ідилії: поміж працелюбних і чесних селян виявляється задирака, грубіян і нероба Аслак. Майнова нерівність і горе також змальовані в повісті. Дикі картини п'яних бійок, побиті мало не до смерті хлопці з'являються на сторінках твору Бйорнсона. Але не вони створюють основний колорит: головне тут — сила людського духу, сила кохання і віра в людину.

1850—1860 рр. сповнені творчих досягнень і успіхів. У цей час Бйорнсон створив усі свої історичні драми. Тоді ж він став керівником театру — спочатку в Бергені, а згодом у Крістіанії. Повсюди Бйорнсон виступав як активний прихильник норвезьких п'єс, норвезьких акторів, як активний борець за серйозний репертуар, який духовно розвиває глядача. Боротьба за "норвегізацію" сцени набула в той час особливого значення — країна здобула державну і духовну незалежність від Данії, яка панувала над нею майже 400 років.

У 70-х рр. Бйорнсон розпочав писати драми про сучасність. Найзначніші з-поміж них — "Банкрутство" ("En Fallit", 1875) і "Редактор" ("Redaktoren", 1874). 70-і рр. XIX ст. — це час виникнення норвезької реалістичної драми. Головні постаті в цьому процесі — Г. Ібсен і Бйорнсон. Бурхливе суспільне життя країни, яка здобувала самостійність, призвело до того, що тією галуззю мистецтва, яка розв'язувала існуючі суперечності, стала драма. Сама природа драми давала можливість ставити запитання і намагатися розв'язати їх. В основі усіх драм Бйорнсона — моральні запитання. Але розглядає їх автор у різних сферах. У "Банкрутстві" — це світ ділків, банкірів. Автор ставить питання про брехливу та істинну мораль, про честь справжню і гадану, про те, що таке справжня людська гідність. Сюжет драми надзвичайно простий. Події розпочинаються з повідомлення про банкрутство забреханого банкіра Т'ельде, а закінчується п'єса моральним відродженням його та його сім'ї.

У "Редакторі" проблеми моралі вирішуються через дії та вчинки журналістів і політиків. Перемагає, як і майже завжди в Бйорнсона, добро, оскільки драматург намагається не тільки розкрити справжнє обличчя зла, а й показати шляхи звільнення від нього. Фінали драм через те інколи мелодраматичні, а психологічні характеристики дещо неприродні. Так, приміром, у "Редакторі" головний герой, який спричинився до смерті свого важкохворого суперника, розкаюється, а молодий політик доводить батькові своєї нареченої, що й політику можна робити чистими руками.

Г. Брандес, багато в чому однодумець Бйорнсона, називав його творчість педагогічною. Справді, метою кожного його твору було виховання своїх сучасників. Він

був переконаний, що якщо письменник не виховує, то йому краще мовчати. Його тенденційне мистецтво завжди вирізнялося боротьбою за високу моральність, любов'ю до людини. Пристрасне неприйняття викликав у Бйорнсона пануючий у тогочасній Європі натуралізм, де людина зображувалася перш за все втіленням інстинктів, які руйнують духовну основу особистості. Посилання на Ч. Дарвіна спричинили різкий осуд Бйорнсона. У тезі "Кожна людина — тварина" він убачав підміну понять: Дарвін дійсно відкрив у людині звіра, але не лише звіряче, не лише біологічне визначає людську особистість. Особливо обурювали його романи Е. Золя, котрий мав наприкінці XIX ст. великий успіх, і твори А. Стріндберга. У драмі "Король" ("Kongen", 1877) Бйорнсон виступив проти всієї сучасної суспільної системи і створив образ ідеального короля, який відмовляється від свого високого становища, поводить як звичайний громадянин, прагне до демократичних перетворень у суспільстві. Філософська драма мала декілька редакцій, що свідчило про її особливу роль у творчому поступі письменника. Елемент умовності — кожен акт відокремлений від іншого інтермедіями — надавав їй ще більшої значимості та узагальнюючої сили. Бйорнсон вважав "Короля" своїм найкращим твором.

В основу "Нової системи" ("De ny System", 1879) покладена дискусія про норми моралі. Тут стовпи суспільства зображені морально zdegradованими, а ті герої, які перебувають поза законом, виявляються, по суті, борцями за істину та моральність. Ця п'єса могла б стати родоначальницею драми нового типу в Європі, якби, як зауважив Бйорнсон, на два тижні раніше не з'явився "Ляльковий дім" Г. Ібсена і "не заштурхав" його драму. У ній, як і в Г. Ібсена, відсутнє остаточне вирішення порушених проблем — з'явився "відкритий фінал", історія минулого стала предметом обговорення сьогодення й уможливила розуміння звичних суспільних та особистих відносин.

Створення сучасної реалістичної драми ще більше зміцнило становище Бйорнсона-письменника. Його поезія здобула визнання ще раніше: ліричний струмінь у змалюванні рідної природи, свого народу теж був новим словом. Бйорнсон написав державний гімн Норвегії "Так, ми любимо цю землю" ("Ja, vi elsker dette Landet", 1859), де велич минулого, прагнення до миру органічно поєднується із зображенням краси північної природи.

Наприкінці 70-х рр. Бйорнсон — політичний діяч, один із ідейних керівників норвезького суспільства. На початку 80-х рр. Бйорнсон називав себе вільнодумцем: ідеї Бога він протиставляв ідею добра, моральності, людяності, його приваблювала думка про вічне існування світу і вічний його розвиток за законами природи. Не патріархальне минуле, вади якого він бачив і раніше, але соціальний розвиток суспільства, радикальне його оновлення хвилювали тепер Бйорнсона. Ці ідеї найповніше відобразились у драмі "Понад наші сили" ("Over Aevne"), перша частина якої з'явилась у 1883 р. Це один з найскладніших у психологічному плані творів Б., де філософська та релігійна проблематика якнайтісніше переплітається з обов'язковими для драматурга питаннями моральності. Про її успіх у глядача та читача свідчить те, що після її першого видання у 1883 р. вона була у всіх зібраннях творів автора і

виходила окремими книгами в 1896, 1899, 1907, 1916 рр.; в Україні вперше переклад діалогії "Понад наші сили" було здійснено у 1900 році М. Яцковим (перша частина) та І. Франком (друга частина); наприкінці XIX ст. перекладена німецькою, англійською, французькою, італійською, іспанською та російською мовами. Вона ставилася з величезним успіхом у Швеції і міцно увійшла в репертуар Національного театру Крістіанії. У Росії, наприклад, у Пересувному театрі Гайдебурова в 20-их рр. XX ст. спектакль ішов бл. 300 разів.

Про що ж у ній йдеться? Пастор Санг проживає у невеличкому сільці в горах. Він відомий своїми незвичайними здібностями, подекуди, що він творить дива. Його дружина Клара не вірить у Бога, але самовіддано кохає свого чоловіка. Клара помічає не тільки дивовижні таланти свого чоловіка, вона відчуває і суперечливість того, що діється. Те, що він занапащає свою сім'ю, турбуючись лише про своїх парафіян, Клара бачить вже давно: їхні син і дочка майже не отримали освіти; коли вони були зовсім дітьми, Санг брав їх із собою у найнебезпечніші подорожі, щоб показати парафіянам, що Бог — із ним. Усе це Клара називає діями понад сили. І цим діям понад сили вона протистоїть усіма своїми силами. В останньому її монологі виникає ще одна дуже важлива ідея — силі віри Сагна, яка понад людські сили і яка приносить його сім'ї лише біду, вона протиставляє своє кохання, яке оберігає сім'ю вже 25 років; і сила цього кохання, на думку Клари, така велика, що вона, прикута до ліжка жінка, зможе встати і піти, якщо це буде необхідно для її дітей і її чоловіка. Санг справді замислив здійснити нове диво — повернути своїй дружині здатність рухатися. В останній дії драми Клара звелася, але померла. Санг підняв її, але загинув також. Чи через те звелася на ноги Клара, що була неймовірно великою сила молитви Санга, чи через те, що її кохання до нього і дітей може здолати все? Автор не дає відповіді. Але сам Санг засумнівався в необхідності цього дива, потрібності його людям. Засумнівався і безмежно віруючий в Санга та в Бога Братт. Для Бйорнсона "Понад наші сили" — це не для людини, а проти її можливостей і потреб.

"Понад наші сили" для Бйорнсона — це, по-перше, сама реальна дійсність, що ґрунтується на забобонах і хибних традиціях, яку не може прийняти нормально розвинена і мисляча людина; по-друге, це ставлення до неприйнятної дійсності, яке базується хоча й на шляхетних, але для всіх прийнятних ідеалах. Конфлікт другої частини "Понад наші сили" (1895), залишаючись у сфері моралі, переноситься у площину взаємовідносин робітників і підприємців. Тут усе понад сили: робітники настільки бідні, без надії на вибавлення, що одна з жінок — матір трьох дітей — вбиває їх, а потім і себе, оскільки понад її сили бачити голодних дітей; понад сили людські виправдати чи засудити її. Еліас, син пастора Санга з першої частини діалогії, вирішив діями понад сили покінчити зі всіма жахіттями бідності негайно — він підриває будинок, де засідають власники. Але, як показує Бйорнсон, все залишається, як і раніше, пролита кров не принесла користі. Бйорнсон не міг залишитися байдужим до узаконеної віками та звичаями нерівності мужчин і жінок. На початку 80-х рр. XIX ст. він об'їхав Норвегію з доповідями "Одношлюбність та багатошлюбність" ("Engifte og

Mangegifte"), в яких гнівно засудив звичне, але глибоко аморальне уявлення про те, що життя мужчини до шлюбу і поза шлюбом не підпадає під суворі моральні закони, тоді як до поведінки жінки ставляться значно суворіше. У цих доповідях автор говорив про те, як людина шляхом моральних зусиль може виховати саму себе, навіть попри погану спадковість. Нерівноцінні моральні вимоги до мужчини та жінки стали головною темою драми "Русалонька" ("En Handske", 1883), яка спричинила бурхливу реакцію публіки.

Роман "Прапори над містом і гаванню" ("Det flager i byen og på havnen", 1884), сповнений дискусій, як і драми Бйорнсона, доводить, що спадковість не є фатальною, якщо їй протистоять сила волі та доброта. Назва пов'язана з національною традицією: прапори у Норвегії розвішуються не лише на честь урочистостей, а й з приводу важливих і радісних подій в житті поважних громадян. Тут вони стають символом перемоги морального начала над антигуманною традицією та звірячими інстинктами.

У романі "Божою дорогою" ("På Guds vej", 1889) зображений конфлікт між догматичним християнством і природним життєлюбством звичайної людини. Тут "Божя дорога" стає дорогою зубожіння. Радість життя, радість кохання Бйорнсон вважав необхідною для людини. Назва його останньої комедії "Коли цвіте молоде вино" ("Naar de ny vin blomstrer", 1909) символічна: молоде вино — сам виноград — цвіте ранньою весною. Кохання в цій драмі — це почуття юності і водночас почуття, яке повертає юність людям будь-якого віку.

Пристрасна любов до життя, неприйняття пасивності, постійне почуття зв'язку з найважливішими проблемами своєї країни і свого часу проявилися навіть в останньому бажанні Бйорнсона: смертельно хворий, він не захотів залишатися вдома, у ліжку, а поїхав у Париж.

Неординарна людина, талановитий письменник, борець за справедливість і гуманістичні ідеали, Г. першим зі скандинавів здобув у 1903 р. Нобелівську премію. До творчості Бйорнсона зверталися І. Франко (стаття до перекладу другої частини драми "Понад наші сили", 1900) і Леся Українка (стаття "Нова суспільна драма", 1901). Бйорнсон щиро цікавився історією та культурою українського народу, виступав із статтями про національно-культурний рух в Україні, засуджував політику російського царизму і польської шляхти щодо українців, друкувався у журналі "Ukrainische Rundschau" ("Український огляд"), що виходив німецькою мовою у Відні. Бйорнсон знав і високо оцінював твори Т. Шевченка, І. Франка, О. Кобилянської, В. Стефаника. Листувався з І. Франком, Р. Сембратовичем, В. Кушніром, Я. Федорчуком та ін. Казка Бйорнсона "Ліс" у перекладі І. Франка була опублікована в журналі "Зоря" (1886).